

Azərbaycan kinosu – 125

Bir janr kimi, qara film anlayışı dünya kinosuna 40-ci illerdə daxil olub. Qara film zəif işiq və qaranlıq effektləri ilə ekran işinin ideya xəttinə xidmət edir. Bu cür filmlərlərdə hadisələr qaranlıq evlərdə, küçələrdə cərəyan edir. Hansısa bir cani axtarışında olarkən insanlar arasındaki münasibətlər kölgə-işiq kontekstində əksini tapır.

Düzdür, daha önce Alfred Hiçkokun 30-cu illerdə ekranlaşdırıldığı "39 addım", "Ledi qeyb olur" filmlərində bunun ilkin nümunələri yaradılmışdı. 40-ci illerdə çəkilən "Malta Şahini", "Gilda", "Nyu-York müəmməsi" və digər filmlər isə bu janrın kamil örnəkləri olub.

Milli kinomuzda qara film janrinin tələblərinə qismən cavab verə bilən ekran əsəri "Kölgələr sürünlər" dür. Mərhum rejissor, Əməkdar incəsənət xadimi Arif Babayevin 1981-ci ildə çəkdiyi "Birisigün gecəyarısı" filmini isə inamlı kinomuzun ilk qara filmi hesab etmək olar. Azərbaycan müəllif kinosunun yaradıcılarından

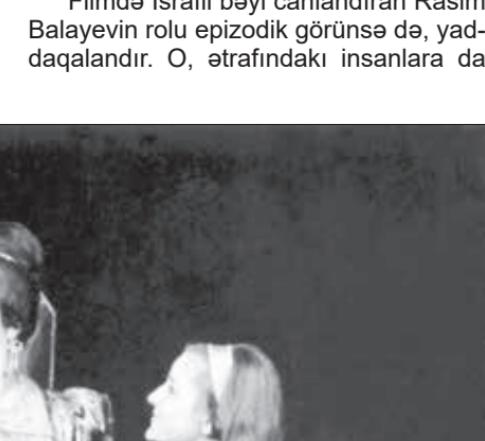
da geniş əksini tapıb. Bu baxımdan rejissor qara film janrını sevimli məkana proyeksiya edə bilib. Bununla da qara filmi Azərbaycan seyrcisi üçün doğmalaşır. İçərişəhər film üçün əsas məkandır. Şəhərdə sovet qoşunlarının az olmasına baxmayaraq, əks qüvvələrdə bir əndişə var. Bu epizoddakı qaranlıq daha çox zırzemi zülmətinə bənzəyir. Bu, köhnə sahibkarların yeni sovet hökumətində bu məhz zülmətdə yaşamağa məhkum olmalarına işarədir.

Bakı təkcə neft məkanı deyil, həm də vətənin bir parçasıdır. Filmdə bu motiv şəhəri ingilislərin bombardman edəcəyi xəbərindən qabarlıq görünür. Keçmiş sa-

Azərbaycanın ilk qara filmləri

olan A.Babayevin yaradıcılığında bu film fərqli yer tutur. Məmməd Avdiyev və Anatoli Donetsin "Respublika naminə" adlı sənədli povestinin motivləri əsasında ekranlaşdırılan filmin ssenari müəllifləri həm bu yazıçılar özləri, həm də Xalq artisti Ramiz Fətəliyevdir.

Hادisələr 1920-ci ildə Bakıda cərəyan edir. Neft Bakısı uğrunda Sovet Rusiyası və İngiltərə arasındaki mübarizə keşfiyyat məlumatlarının yazı makinasında əksi ilə göstərilir. Ağ kağıza yazılın məlumatların qara haşiyədə əksi film janrından xəbər verir. Sovet hökumətinin cəza orqanı olan Fövqəladə Komissiya ölkə üzərinə gələn ingilis təhdidinin qarşısını almalıdır. Onun ilk rəhbəri Baba Əliyev (Həsən Məmmədov) çətin bir işin öhdəsindən gəlməlidir. Ingilislərin Bakıya hava hücumu təşkil etmək istədiyi anda eserlərin qiyamı baş tutmalıdır. Onlar

hibkar Abdullayev bunu bilərək London-la əlaqədar olan gizli təşkilatdan çıxır. Bu isə onu ölümə aparır. Abdullayev pul qazandığı dogma Bakının yolunda artıq başından da keçməli olur.

Filmdə İsrafil bəyi canlandırıran Rasim Balayevin rolu epizodik görünüşdə, yadaqalandır. O, ətrafindakı insanlara da

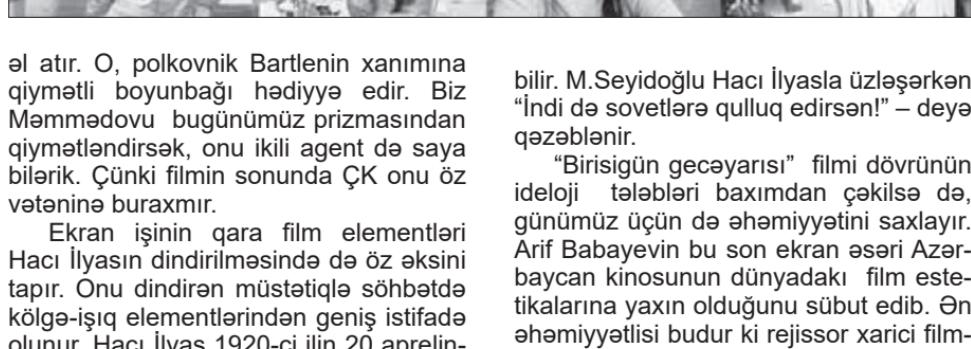

həmçinin İsrafil bəylə (Rasim Balayev) birləşməlidirlər. Lakin ÇK (Fövqəladə Komissiya) ilkin addım ataraq Hacı İlyası (Hamlet Xanızadə) həbs edir.

İngiltərənin prosesləri Ərzəlidən idarə etdiyini bilən sovetlər orada öz agentlərini saxlayırlar. Bakıda neftxuda oğlu olmuş Məmmədov da (Hacımurad Yeqizarov) sovet keşfiyyatına gizli xidmət edir. Məmmədov ingilislərin etimadını qazanmaq üçün ticari fəndigirliyə

güvenmir. Hückuma qarşı müqavimətin mənəsiz olduğunu görüb intihar edir. İsrafil bəyin bolşevik hökumətine təslim olmaması həmin dövr üçün cəsarətli addım hesab edilə bilər.

Keçmiş sahibkarlar sərr aqmasın deyə Hacı İlyası kamerasında öldürmək isteyirlər. Bunu bilən Baba Əliyev türməyə gəlir. Hacı İlyas bundan sonrakı həyatının sovetlərdən asılı olduğunu hiss edərək vacib sırrı onlara açır. ÇK onun vasitəsilə Mustafa Seyidoğlunu yaxlaya

əl atır. O, polkovnik Bartlenin xanımına qiymətli boyunbağı hədiyyə edir. Biz Məmmədovu bugünkü prizmasından qiymətləndirsek, onu ikili agent də saya bilərik. Çünkü filmın sonunda ÇK onu öz vətəninə buraxır.

Ekran işinin qara film elementləri Hacı İlyasın dindirilməsində də öz əksini tapır. Onu dindirən müstətiqlə səhbətdə kölgə-işiq elementlərindən geniş istifadə olunur. Hacı İlyas 1920-ci ilin 20 aprelində cumhuriyyət hökumətinin süqutunu hiss edərək ölkədən qaçılığını etiraf edir. Sovet hökuməti üçün cumhuriyyət keşfiyyatının daha vacib agenti isə Şah İəqəbli Mustafa Seyidoğludur (Əli Zeynalov).

İçərişəhərə doğulub böyümüş A.Babayevin bu məkanla bağlı yaddaşı film-

bilir. M.Seyidoğlu Hacı İlyasla üzləşərkən "İndi də sovetlərə qulluq edirsən!" – deyə qəzəblənir.

"Birisigün gecəyarısı" filmi dövrünün idoloji tələbləri baxımdan çəkilsə də, günümüz üçün də əhəmiyyətini saxlayır.

Arif Babayevin bu son ekran əsəri Azərbaycan kinosunun dünyadakı film estetikalarına yaxın olduğunu sübut edib. Ən əhəmiyyətli budur ki rejissor xarici filmləri parodiya etməyib, qara filme Azərbaycan koloritini qata bilib. Film 1986-ci ildə Azərbaycan Dövlət mükafatını qazanmışdır.

**Ceyhun MİRZƏLİ,
sənətşunas**